

KARMA

CO JE,

CO NENÍ

A PROČ NA NÍ ZÁLEŽÍ

Traleg Kjabgon

S předmluvou Jeho Svatosti 17. karmapy

A decorative border consisting of two vertical columns of stylized wheel-like icons, each with eight spokes, framing the central text.

KARMA

CO JE, CO NENÍ
A PROČ NA TOM ZÁLEŽÍ

TRALEG KJABGON

KARMA
CO JE, CO NENÍ
A PROČ NA TOM ZÁLEŽÍ

S předmluvou Jeho Svatosti 17. karmapy

slovart

Traleḡ Kyabgon © 2015

Translation © Olga Pek

Czech edition © Nakladatelství Slovart, 2016

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této knihy nesmí být reprodukována ani šířena v jakékoli podobě, jakýmkoli prostředky, elektronickými či mechanickými, ve formě fotokopii či nahrávek, respektive prostřednictvím současného či budoucího informačního systému, bez předchozího písemného souhlasu vydavatele.

Obsah

Předmluva

17. karmapy Orgjān Thrinlā Dordžeho ♦ 7

Úvod ♦ 9

1. PŮVOD POJMU KARMA ♦ 25

2. BUDDHŮV POHLED NA KARMA ♦ 47

3. JÓGÁČÁRA A JEJÍ PŘÍSPĚVEK K TEORII KARMY ♦ 93

4. SMRT, MEZISTAV A OPĚTOVNÉ ZROZENÍ

V NAUCE O BARDECH ♦ 103

5. NEEEXISTENCE KARMY – PRÁZDNOTA

A DVĚ PRAVDY ♦ 117

6. SMYSLUPLNOST ŽIVOTA A STRACH ZE SMRTI ♦ 133

7. NESMRTELNOST, REINKARNACE

A OPĚTOVNÉ ZROZENÍ ♦ 151

8. TEORIE KARMY JAKO MOŽNÝ ZÁKLAD ETIKY ♦ 165

9. EMPIRICKÉ ASPEKTY TEORIE KARMY

A OPĚTOVNÉHO ZROZENÍ ♦ 191

10. PRÁCE S KARMOU ♦ 209

Závěr ♦ 224

Ediční poznámka ♦ 232

Poznámky ♦ 233

Bibliografie ♦ 236

Rejstřík ♦ 238

Předmluva

Mezi mnoha tibetskými dharmovými učiteli, kteří se usadili na Západě, vynikal Traleg Kjabgon Rinpoče nejen hlubokými znalostmi tradiční buddhistické filozofie, ale i vzhledem do západní filozofie, psychologie a srovnávací religionistiky. V průběhu své mnohaleté práce s lidmi na Západě dospěl k hlubokému porozumění západní kultuře. Protože vládl plynou angličtinou, byl si také vědom toho, jak bývají buddhistické pojmy v populární kultuře překrucovány. Při výuce dharmy vždy usiloval o zachování pravé podstaty a čistoty buddhismu.

Rinpočeho poslední kniha, v níž se podrobně zabývá karmou a dalšími tématy, např. prázdnotou, skutečnou povahou našeho já, smrtí a opětovným zrozením, proto bude velkým přínosem. Poslouží jako autoritativní protiváha k běžně rozšířenému a nesprávnému pojetí buddhistických nauk. Zřetelně ukazuje, že karmický proces se

neodvívá mechanicky, ale dynamicky – odehrává se v rámci složité sítě, která propojuje a ovlivňuje všechny věci ve vesmíru, jak živé, tak i neživé. Věřím, že v jednadvacátém století, kdy činy jednotlivců, skupin a národů mají dalekosáhlé účinky na životy a blaho jiných bytostí obdařených vědomím, je zvlášť důležité tomu plně porozumět. A opravdu, celá naše planeta nyní stojí tvář v tvář nebezpečí, že bude lidmi zničena. Je velmi důležité, abychom porozuměli spletitému, mnohvrstevnatému vztahu mezi příčinou a následkem. To, jak jako jednotlivci jednáme ve svém každodenním životě, nebude mít důsledky jen pro nás, ale i pro celý svět, či dokonce pro celý vesmír.

Na úrovni jednotlivce tato kniha poskytuje praktikujícím buddhistům užitečné rady a praktické náměty a ukazuje, že správné pochopení karmy může vytvořit příležitost k transformaci a pomoci nám prožít naše životy smysluplně.

Je mou nadějí, že tento poslední plod Rinpočeho bádání a výuky dharmy bude ku prospěchu jeho žákům, buddhistům všech tradic i těm, kteří by si přáli dozvědět se víc o buddhistické nauce.

Jeho Svatost 17. karmapa Orgjän Thrinlă Dordže
Klášter Gjütö, Dharamsala, Indie

4. srpna 2014

Úvod

Od samého úsvitu věků se lidé zamýšlejí nad tím, odkud přicházejí a kam směřují. Touha poznat nejen minulost, ale i budoucnost na nás těžce doléhá. Proto lidé přišli s nej-různějšími vysvětleními toho, jak jsme se tu objevili, kdo jsme a kam kráčíme. Existuje mnoho teistických výkladů, které se na tuto nesnadnou otázku snaží odpovědět, a také mnoho sekulárních vysvětlení, které se jí věnují z pohledu biologie a dalších vědních oborů. Náboženství tato mnohačetná vysvětlení nepostačují, nespokojuje se totiž s jednoduchým nazíráním na život a je mu vlastní věci zpochybňovat. Obvykle si nevystačíme s typem odpovědí, které nám poskytuje věda. Jeden příklad za všechny: nevyřešený problém utrpení. V buddhismu věříme, že koncept karmy a opětovného zrození nabízí určitý způsob náhledu, který by mohl objasnit různé druhy utrpení lidí i dalších živých bytostí. Buddhismus se tématem utrpení zabývá tak

podrobně jako žádné jiné náboženství. Křesťanství například říká, že Ježíš zemřel za nás za všechny, a tak se obětoval, aby nás zbavil trápení; abychom ale o této myšlence mohli být přesvědčeni, musíme mít absolutní víru. Buddhismus ovšem takovou víru nevyžaduje.

Buddha nehlásal, že na sebe vezme utrpení ostatních lidí. Ukazoval cestu k pravdě o utrpení a poukazoval na jeho všudypřítomnost. Zároveň ani netvrdil, že všechno v našem životě je utrpení, pouze nastínil, společně s jistými nevyhnutelnými skutečnostmi, jak na sebe mnohá utrpení sami přivoláváme. V tomto smyslu byl ojedinělý. Buddha prezentoval utrpení způsobem, kdy přisoudil jednotlivci roli v tom, na jaké rovině, jak intenzivně a do jaké míry utrpení zakouší. Také poukázal na cestu vedoucí z veškerého utrpení. Proto Buddha mluvil o karmě. Karmická teorie je neuvěřitelně hluboká a pronikavá, avšak vinou newageových filozofií, s nimiž se dnes setkáváme na každém kroku, ji bohužel mnoho inteligentních lidí nebere vážně.

Je to velká škoda, protože Buddhovo pojetí karmy bylo stejně unikátní jako jeho výklad utrpení. V Indii předbuddhistické doby se karma samozřejmě interpretovala jako teorie předurčení, srovnatelná s protestantským konceptem stejného jména. Obě teorie například tvrdí, že svou karmu nemůžeme změnit. Co se však ze způsobu, jak

lidé obvykle karmu chápou, vytrácí, je právě to, čím Buddha k jejímu pojetí přispěl. Nemluvil jen o karmických příčinách, ale také o karmických podmínkách. Buddha nás neučí, že existují lineární kauzální vztahy, kde konkrétní příčina může mít vždy jen konkrétní následek. Předkládá nám velice komplexní obraz toho, jak věci fungují. Jen proto, že nějaká událost zdánlivě vyústila v určitý sled situací, nemusí ještě platit, že příčina, kterou jsme odhalili, za to cele zodpovídá. Nebýt příznivých podmínek, které přispěly k jeho naplnění, účinek se býval nemusel vůbec projevit.

Buddha vykreslil nesmírně složitý obraz toho, jak věci fungují. Také usouvztažnil příčiny a následky lidského jednání s morálkou a etikou. Téma etiky a morálního života vnímal v těsné souvislosti s otázkou, jak překonat utrpení a být šťastný. Na rozdíl od mnoha jiných náboženských vůdců všech dob se Buddha vždy odvolával na lidský rozum a zkušenost. To, co Buddha tvrdil o karmě a opětovném zrození, je založené na jeho vlastním pronikavém vhledu. Nepřijal představu, že je možné dostat se do nebe a tam žít na věky věků, či navždy skončit v pekle. Zároveň však ani nebyl extrémní skeptik. Nemyslel si, že s okamžikem smrti přestáváme existovat. Představa, že můžeme žít věčně, ať už v nebi nebo v pekle, pro něj byla naprosto

nepřijatelná, přestože v Indii jeho doby byla široce populární. Od tohoto převládajícího pojetí se radikálně distancoval. Představu věčných muk odmítal být jen připustit, bez ohledu na to, jak zlý či hříšný člověk byl. Byl plně přesvědčený, že jakékoliv utrpení, které zažíváme, vzniká naším přičiněním, nikoliv jako projev boží vůle. Proto je také v našich silách utrpení zmírnit. Takový byl Buddhův pohled na karmu.

Na Východě se samozřejmě různé teorie karmy a opětovného zrození běžně vyskytovaly celá staletí, už od dob starověké Indie, a některé z nich k nám na Západ doputovaly v nesourodé a matoucí podobě. To trvá již několik generací, a pro dnešního člověka je proto obtížné najít si k tématu nějaký jednoznačný postoj. To platí i pro vyznavače buddhismu. Celou záležitost ještě zkomplikovali někteří západní učitelé buddhismu, kteří se tématem začali zabývat na svou pěst a šíří vlastní pochybné názory na toto téma. Karmu pak buď popírají, nebo ignorují. Často jsou to titíž lidé, kteří se pro myšlenku karmy nadchli během svých cest do Nepálu a Indie v 60. a 70. letech. Dnes jim táhne na šedesátku nebo sedmdesátku, a karma jako by se pro ně stala sprostým slovem. V mládí měli tento termín na jazyku téměř bez ustání, a teď, když mají blíž k smrti, s ní nechtějí mít nic společného! Bohužel neplatí, že nechceme-li

o něčem přemýšlet, jednoduše nám to ustoupí z cesty. Stejně tak samo od sebe nezmizí to, čeho se bojíme a co nám působí nepohodlí.

V mnoha pojednáních o buddhismu, zejména těch moderních, se karma opomíná s odvoláním na dosti chatrné logické a filozofické argumenty. Tvrdí se, že nedává smysl; že je to archaická pověra, která má jen pramalý význam pro moderní myšlení; že nelze moderně uvažovat a zároveň se hlásit ke karmickým idejím; že je jen další z předsudků, který je nejlepší ignorovat, chceme-li čerpat ze starověké moudrosti a pravd, jež nám může poskytnout. Tento přístup se odráží i v celé řadě knih, kde se toto téma buď zcela vynechává, nebo se zlehčuje jako podružný detail, soukromá záležitost nebo nepovinný dodatek. Prý může člověk karmu klidně ignorovat a pokračovat v meditaci. Dospěli jsme do bodu, kdy musíme přehodnotit, zda karma je nebo není něčím, bez čeho se snadno obejdeme – zvláště jsme-li vyznavači hinduismu nebo buddhismu. V této knize budu obhajovat názor, že karma je ústředním a nepostradatelným článkem buddhistické doktríny a že i nadále zůstává vysoce aktuální nejen jako koncept, ale i jako skutečný proces.

Rozšířené přesvědčení, že karma je archaický a pověrečný přezitek, pravděpodobně pochází ze zjednodušených

verzí této myšlenky, které se zrodily kdysi dávno v Asii. V těžkých podmínkách, v nichž žili prostí lidé, se Buddhovo učení zpravidla šířilo ve velmi zjednodušené formě. Tito lidé se snažili zajistit si dobrou karmu pomocí nej-různějších skutků, například předkládáním obětí vysvěce-ným členům sanghy, uctíváním Buddhových zpodobení, rituálním obcházením buddhistických svatyní a relikvií či tak, že sytili chudé, a dalšími dobrými skutky. Dnes se nám v souvislosti s karmou obvykle vybaví právě takové ze-všeobecnění, což opět vzbuzuje dojem primitivnosti a po-věřčivosti. Karma se často spojuje s ustrnulým společen-ským zřízením, mluví se o jejím škodlivém dopadu na lidi, kteří nemají dostatek motivace něco měnit, dokonce je po-važována za příčinu špatné ekonomické situace v někte-rých buddhistických státech. Přitom se nejen zapomíná na ekonomický a společenský rozmach, ke kterému do-šlo v Indii, jihovýchodní Asii a v jiných zemích, kde hin-duismus a buddhismus měly či stále mají přední postave-ní, ale i na skutečnost, že také mnohé křesťanské země, jako například Filipíny a jihoamerické a africké státy, zůstávají velmi chudé. Na základě stejné logiky bychom totiž mohli tvrdit, že také zde stojí za všeobecnou apatii náboženství, protože lidé mají pocit, že jim Bůh prostě připravil tako-vý osud.

Přijetí vlastního údělu ale není podstatou nauky o karmě. Karmu nelze redukovat na takto jednoduchý koncept. Ve skutečnosti není vůbec jednoduchá, což se pokusím ukázat v této knize. Rád bych se na ni podíval z filozofického hlediska a vyvrátil některé nejrozšířenější omyly. Doufám, že tak čtenář dostane možnost udělat si na základě spolehlivých informací vlastní názor. Budu se snažit teorii karmy dát alespoň částečnou intelektuální věrohodnost a význam. Jako buddhistům nám koneckonců jde o objasnění toho, proč trpíme, proč se jisté věci dějí a proč je třeba žít morálním životem. Pokud se takovými věcmi nezabýváme, pokud nám na nich ani trochu nezáleží, pokud na karmu nevěříme, proč bychom se měli snažit žít morálně a chovat se k sobě navzájem hezky? Chceme-li na tyto otázky odpovědět, stává se rehabilitace karmy důležitým úkolem.

Bavíme-li se o karmě v moderním kontextu, musíme navíc překonávat řadu dalších překážek. Neboť o etických otázkách jako takových se úplně přestává mluvit, zdaleka se to netýká jen karmy, ale etiky obecně. Debaty o právech a spravedlnosti, o tom, kdo má na co nárok a komu přísluší podíl na tom či onom, se zostřují, ale to, jak bychom se měli k sobě navzájem chovat, jak bychom měli společně žít a proč, se téměř neřeší. Nároky, které se vznášejí ve jménu

spravedlnosti, jsou možná oprávněné, ale zcela zastíňují ostatní témata spjatá s etikou. Sekulární myslitelé se často dialogům o etice vyhýbají, protože se obávají, že do diskuze vpadnou náboženští fanatici a celou si ji uzurpují – což se koneckonců opravdu stává, a jejich obavy jsou tudíž pochopitelné! Na druhou stranu to, že nebereme etiku v potaz, si vybírá svou daň. Ve vztahu k teorii karmy, která se snaží vysvětlit, proč bychom měli žít morálním životem, však ani není nutné odvolávat se na vysloveně náboženská východiska a není třeba vůbec zmiňovat Boha. Stejně tak nemusíme odkazovat ani na opětovné zrození. Na sekulární rovině úplně postačí vést diskusi o zdravém vývoji jedince, komunity a společnosti.

Pro buddhistu tedy existují dva způsoby, jak o karmě v moderním kontextu mluvit: z hlediska náboženství nebo světským, umírněným způsobem. Mnozí lidé jsou nesmírně citliví na nejjemnější náznak čehokoli, co by bylo možné vnímat jako náboženský fanatismus, nebo na jednání, z něž mají pocit, že se je někdo snaží obrátit na určitý světový názor. Z toho důvodu musí být náš jazyk zdrženlivý, přestože je třeba podotknout, že je v tom jistá dávka pokrytectví. Z některých stran, které horlivě prosazují „pravdu“ – totiž že každý musí být přesvědčen o výhodách moderního demokratického étosu a nesporných přednostech

opatření, která prosazují rovnost ve společnosti a tak podobně – dnes zdrženlivá slova zaznívají jen zřídka. Zmiňuji to jen z toho důvodu, abych karmu umístil do současného kontextu, ne proto, že bych chtěl modernitu odsuzovat z hlediska buddhistických tradicí. Stejně jako mnozí buddhisté i já považují život v demokratické zemi za veliké štěstí.

Není bez zajímavosti, že se Buddhovo učení a moderní světonázor spolu dobře slučují. Naneštěstí a poněkud ironicky se však Buddhův originální příspěvek k teorii karmy v dnešním světě často ztrácí, právě kvůli překotnému vývoji západního myšlení. Člověk se často setkává s reakcemi na jeho učení, které se nesou v duchu: „Jistě, však my si už v podstatě myslíme totéž.“ Moderní uvažování se mimoděk v některých aspektech shodlo s buddhistickou naukou. Kdybychom ale upřeli zrak do minulosti, na to, jak lidé na Západě uvažovali před sto lety, získali bychom na Buddhovo učení mnohem lepší náhled. Uviděli bychom, jak moderní byl. Nechci tvrdit, že Buddha byl tím nejpokrokovějším zakladatelem náboženství, který kdy po světě chodil, nebo cosi podobného. Rád bych ale podtrhnul fakt, že navzdory tomu, že byl člověkem své doby a svého prostředí, zní mnoho z toho, co chtěl sdělit, velice moderně. Jako buddhisté bychom si možná rádi mysleli, že byl víc než jen

dítětem své doby, ale tak nebo onak dostal do vínku ryzí porozumění pro celou řadu věcí; porozumění tak hluboké, že přesahovalo meze jeho kultury.

Buddha v zásadě definoval karmu jako „jednání“ – v tom smyslu, že za naši situaci ve světě jsme zodpovědní my sami a že naše myšlenky a činy určují i naši budoucnost. Jsme výsledkem působení určitých příčin a podmínek, zjednodušeně řečeno jsme tím, kým jsme, v důsledku svého předchozího jednání. Jak ale uvidíme, teorie karmy je všechno, jen ne prostá. Navzdory tomu se kritika na adresu karmy často soustřeďuje na tuto představu osobní zodpovědnosti a naznačuje, že vede k necitelnému přístupu k ostatním a k pochybné tendenci zříkat se viny: chudí jsou obviňováni z toho, že jsou chudí, atd. Buddhismu se chybně přičítá, že jedince viní za okolnosti, v nichž se ocitl, a upírá mu možnost jednat. Například jsme-li chudí, dá se více nebo méně automaticky předpokládat, že chudí zůstaneme, dokud nevyrovnáme svůj karmický dluh. Potom, až zemřeme, se můžeme opětovně zrodit do příznivějších okolností a stát se třeba bohatými podnikateli. Takový způsob uvažování ovšem nejde dohromady s faktem, že buddhismus pracuje s myšlenkou vzájemného propojení všech věcí, a proto připouští, že na člověka působí nej-různější vlivy včetně prostředí.

Buddhismus bezpochyby zahrnuje představu karmických otisků a dispozic, které získáváme v průběhu života, například určitých sklonů, vzorců myšlení a jednání a tak dále. To však neznamená, že musíme čekat, až se konkrétní karmické otisky, dluhy nebo dědictví vyrovnají či zmizí, a teprve poté můžeme cokoli podnikat. Buddhistická teorie karmy není totéž jako fatalismus či předurčení. Co se týče našich vlastních záležitostí, vždy můžeme svobodně volit. Kdyby tomu tak nebylo, teorie karmy by skutečně ústila v kritiku a prázdné moralizování a Buddhovo učení by bylo mnohem méně inspirativní a účinné. Avšak karmická teorie nemá takto pevně dané rysy a není spojená se statickým morálním zákonem. Jistý prvek determinismu je v ní samozřejmě přítomný, a s tím je třeba se smířit. Jsme, kým jsme, kvůli své zděděné karmě. Bez ní bychom nebyli, jací jsme. To ale neznamená, že takovými musíme zůstat.

Případnější je říci, že teorie karmy má za úkol nás povzbudit k tomu, abychom si pomysleli: „Mohu se stát takovým, jakým chci být, a nemusím setrvávat v tom, jaký jsem.“ To znamená skutečné docenění buddhistické teorie karmy. Opakem je si říkat: „No jo, jsem prostě takový, jsem líný a do ničeho se mi nechce, to je holt moje karma ...“ Svalujeme to na karmu, ale stejně dobře to může být naše vina! Teorie karmy, pokud jí správně porozumíme,